

УДК 342.951:351.74(100+477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.33>

ФУНКЦІЇ ПОЛІЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД НАЛАГОДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ З ГРОМАДЯНАМИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Бисага Ю.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-8797-5665*

Бєлова М.В.,

*доктор юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0003-2077-2342*

Фрідманський Р.М.,

*кандидат юридичних наук, професор,
заступник декана юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0003-4213-8449*

Бисага Ю.М., Бєлова М.В., Фрідманський Р.М. Функції поліції: міжнародний досвід налагодження взаємодії з громадянами та шляхи його адаптації в Україні.

Вказується, досвід демократичних європейських країн за останнє десятиліття показав, що ключовим фактором підвищення ефективності поліції у забезпеченні безпеки є тісна взаємодія з населенням, заснована на високому рівні довіри.

У статті досліджується міжнародний досвід налагодження взаємодії поліції з громадянами та перспективи його адаптації в Україні. Особлива увага приділяється вивченню скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки під час масових заходів, яка базується на принципах превентивних дій, постійної комунікації з учасниками, ефективного управління ризиками та диференційованого підходу.

Аналіз показує, що впровадження скандинавської моделі в Україні є складним процесом, який потребує комплексного підходу. Це включає чітке законодавче врегулювання статусу «поліції діалогу», підвищення вимог до особистих та професійних якостей керівного складу Національної поліції, вдосконалення системи кадрового забезпечення.

Крім того, розглядається питання реформування інституту служби в поліції, яке наразі характеризується відсутністю чіткого концептуального бачення та перевагою локальних змін над системними підходами. Для вирішення цієї проблеми необхідний комплексний підхід, що включає визначення критеріїв ефективності, перегляд кадрової політики, покращення матеріально-соціального забезпечення, вдосконалення управління та налагодження тісніших зв'язків поліції з громадськістю.

Досвід країн Східної Європи показує перспективність розвитку місцевої моделі забезпечення правопорядку, яка дозволяє збалансувати місцеву автономію у питаннях безпеки та інтеграцію в загальнодержавну систему. Водночас існують суттєві відмінності у взаємодії місцевих правоохоронних формувань з органами державної влади в різних країнах.

Загалом, стаття наголошує на необхідності комплексного підходу до реформування системи поліції в Україні з урахуванням передового європейського досвіду. Ключовим є поєднання централізованих та децентралізованих підходів, удосконалення кадрової політики та налагодження тісної взаємодії поліції з громадськістю.

Ключові слова: поліція, функції поліції, взаємодія з громадськістю, реформування правоохоронних органів, Національна поліція України.

Bysga Yu.M., Bielova M.V., Fridmanskyy R.M. Police functions: international experience of establishing interaction with citizens and ways of its adaptation in Ukraine.

It is indicated that the experience of democratic European countries over the last decade has shown that a key factor in increasing the effectiveness of the police in ensuring security is close interaction with the population, based on a high level of trust.

The article examines the international experience of establishing police interaction with citizens and the prospects for its adaptation in Ukraine. Special attention is paid to the study of the Scandinavian model of ensuring public safety during mass events, which is based on the principles of preventive actions, constant communication with participants, effective risk management and a differentiated approach.

The analysis shows that the implementation of the Scandinavian model in Ukraine is a complex process that requires an integrated approach. This includes a clear legislative regulation of the status of the “dialogue police”, raising the requirements for personal and professional qualities of the National Police’s leadership team, and improving the staffing system.

In addition, the issue of reforming the institution of police service is considered, which is currently characterized by the lack of a clear conceptual vision and the preference for local changes over systemic approaches. To solve this problem, a comprehensive approach is needed, which includes the definition of efficiency criteria, revision of personnel policy, improvement of material and social security, improvement of management and establishment of closer relations between the police and the public.

The experience of Eastern European countries shows the prospects for the development of a local model of law enforcement, which allows balancing local autonomy in security matters and integration into the national system. At the same time, there are significant differences in the interaction of local law enforcement with state authorities in different countries.

In general, the article emphasizes the need for a comprehensive approach to reforming the police system in Ukraine, taking into account the best European experience. The key is a combination of centralized and decentralized approaches, improvement of personnel policy and establishment of close interaction between the police and the public.

Key words: police, police functions, interaction with the public, law enforcement reform, National Police of Ukraine.

Постановка питання. Досвід демократичних європейських країн за останнє десятиліття показав, що ключовим фактором підвищення ефективності поліції у забезпеченні безпеки є тісна взаємодія з населенням, заснована на високому рівні довіри. Для ефективного контролю ситуації поліція повинна враховувати потреби місцевих жителів, застосовуючи індивідуальний підхід. Це передбачає партнерські відносини, де громадськість бере на себе частину відповідальності за якість життя в громаді, а поліція діє відповідно до вимог та інтересів спільноти. Ключовою умовою успіху цих процесів є взаємна довіра.

Україна, впроваджуючи високі стандарти захисту прав людини, розглядала різні моделі, але найефективніший процес розпочався з прийняттям Закону «Про Національну поліцію» в 2015 році. Цей закон вважається одним з найсучасніших, що регламентує діяльність поліції щодо захисту прав людини на належному рівні. Однак, в умовах воєнного стану деякі положення закону, зокрема щодо громадського контролю за діяльністю поліції, були призупинені.

У контексті майбутньої повоєнної відбудови важливо передбачити виклики, з якими зіткнуться правоохоронна система та суспільство. Особливу увагу слід приділити відновленню та посиленню механізмів громадського контролю, які були обмежені під час військового стану. Це включає не лише повернення до попередніх практик, але й розробку нових, більш ефективних форм взаємодії між поліцією та громадськістю, які враховуватимуть досвід воєнного періоду та нові реалії post-конфліктного суспільства. Важливо також розробити стратегії подолання можливої

недовіри, яка могла виникнути внаслідок обмежень воєнного часу, та створити нові платформи для діалогу між правоохоронними органами та громадянами.

Стан опрацювання проблематики. Досліджувана проблематика є предметом широкого наукового інтересу в Україні. Значний внесок у дослідження цієї теми зробили такі вчені та експерти як Д. Белов, О. Банчук, К. Бугайчук, І. Власенко, О. Камішанський, Б. Ліщук, К. Нестеренко, Л. Попова, Ю. Троцай, В. Троян, Х. Солнцева, Ю. Хатнюк, Д. Швець та О. Юшкевич. Однак, варто відзначити, що більшість досліджень зосереджується на окремих аспектах поліцейської діяльності. У той же час, існує потреба в більш комплексному, концептуальному підході до пересмислення функціонального спрямування сучасної поліції, що вимагає подальшого ґрунтовного вивчення та розробки.

Виклад матеріалу дослідження. З 2015 року, після ухвалення Закону України «Про Національну поліцію», в нашій державі розпочався процес модернізації діяльності правоохоронних органів у різних сферах. Одним з важливих кроків у цьому напрямку стало впровадження «Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів», затвердженої Наказом МВС України від 23.08.2018 № 706. Ця ініціатива демонструє прагнення України адаптувати передові європейські практики до вітчизняних реалій у сфері забезпечення громадського порядку та безпеки [1].

За твердженням дослідника І. Власенка, ключова особливість «скандинавської моделі» полягає у її подвійному фокусі. З одного боку, вона спрямована на гарантування прав і свобод громадян під час масових заходів. З іншого - модель приділяє значну увагу забезпеченню особистої безпеки самих правоохоронців при врегулюванні масових заворушень. Таким чином, ця модель прагне досягти балансу між захистом громадських інтересів та безпекою працівників поліції в потенційно небезпечних ситуаціях [2, с. 33]. «Скандинавська модель» поведінки правоохоронців впроваджується для забезпечення конституційних прав і свобод громадян, мінімізації фізичних контактів між поліцією та учасниками масових заходів, а також для запобігання травмуванню людей та пошкодженню майна. Ця модель включає ряд специфічних заходів: використання системи «Золотого», «Срібного» та «Бронзового» керівництва та залучення «Поліції діалогу»; застосування методів впливу на натовп, заохочуючи добровільний вихід громадян з зони конфлікту; використання спеціальної техніки для стримування та розділення натовпу; розміщення поліцейських за спеціальною технікою для їх захисту; включення оператора до кожної групи поліцейських для фіксації дій усіх сторін; початкове залучення поліцейських без захисного спорядження; постійний моніторинг рівня агресії натовпу з безпечної відстані; використання захисного спорядження поліцейськими лише в крайніх випадках; застосування фізичного впливу виключно проти осіб, які вчиняють правопорушення; використання спеціальної техніки для ефективного управління великими групами людей, розділяючи їх на менші групи для запобігання можливим правопорушенням. Ця стратегія спрямована на деескалацію напруження та мінімізацію конфліктів під час масових заходів [1].

Варто погодитися з дослідниками, які розглядають скандинавську модель забезпечення громадського порядку під час масових заходів як ефективний інструмент впровадження демократичних принципів у роботу Національної поліції України. Ключовою особливістю цього підходу є пріоритет запобігання насильству над реактивними діями. Це досягається через постійну комунікацію з учасниками зібрань та застосування ефективних стратегій управління ризиками. Така модель підкреслює важливість превентивних заходів та діалогу, що відповідає сучасним демократичним стандартам поліцейської діяльності. Вона спрямована на зниження напруженості та мінімізацію потенційних конфліктів шляхом активної взаємодії між правоохоронцями та громадянами, що сприяє побудові довіри та взаєморозуміння між поліцією та суспільством [3].

В Україні активно дискутується питання структурної реорганізації поліцейської системи. Одним з ключових напрямків обговорення є модель децентралізації органів поліції, яка передбачає передачу частини повноважень місцевим органам самоврядування, що може призвести до створення місцевої поліції. Ця концепція базується на досвіді таких країн як Латвія, Чехія та Словаччина. Паралельно розглядається можливість більш активного залучення добровільних громадських формувань до забезпечення правопорядку, спираючись на практики, успішно реалізовані в Литві, Естонії та Польщі. Ці ініціативи спрямовані на підвищення ефективності роботи поліції на місцях, посилення взаємодії з громадою та оптимізацію використання ресурсів правоохоронної

системи. Такі зміни потенційно можуть сприяти більш гнучкому реагуванню на локальні проблеми безпеки та посиленню довіри між поліцією та населенням.

У своєму дослідженні Л. Попова виокремлює дві основні моделі організації поліцейської діяльності в сучасних демократичних державах: «континентально-європейську» та «англосаксонську» (або «британську»). Перша модель, характерна для таких країн як Австрія, Німеччина, Італія, Іспанія та Франція, відзначається жорстким централізованим управлінням поліцейськими відомствами з боку держави, чіткою владною вертикаллю та широким обсягом повноважень поліції. Натомість, друга модель, притаманна Великобританії та США, характеризується децентралізацією управління, горизонтальною структурою влади, підвищенням ролі місцевих органів влади та більш обмеженими функціями поліції. Цей поділ демонструє різні підходи до організації правоохоронної діяльності, що відображають особливості державного устрою та правові традиції різних країн [4, с. 200].

О. Банчук, на основі досліджень систем безпеки в країнах Східної Європи, виділив два типи країн за правовим статусом місцевих правоохоронних формувань: країни з місцевою поліцією (Латвія, Чехія, Словаччина) та країни з альтернативними формуваннями забезпечення правопорядку (Литва, Естонія, Польща). Попри відмінності, обидві моделі мають спільні риси: функціонування як органів місцевого самоврядування, фінансування з місцевого бюджету, повноваження місцевих рад щодо їх створення та ліквідації, статус працівників як службовців органів самоврядування та підпорядкування загальним вимогам законодавства про місцеве самоврядування. Така організація забезпечує баланс між місцевою автономією в питаннях безпеки та інтеграцією в загальнодержавну систему правопорядку [5].

Місцеві формування із забезпечення правопорядку, незалежно від їхнього правового статусу, мають спільні ключові завдання: підтримка публічного порядку, запобігання правопорушенням, охорона муніципального майна, контроль за дотриманням місцевих нормативних актів та допомога національній поліції. Крім того, в різних країнах Східної Європи ці формування виконують специфічні функції: в Латвії - конвоювання та соціальна реабілітація, в Чехії, Словаччині та Польщі - контроль безпеки дорожнього руху, в Чехії та Словаччині - нагляд за чистотою та розгляд адміністративних справ, в Таллінні - забезпечення порядку під час масових заходів та ведення баз даних. Попри схожість завдань, існують суттєві відмінності у взаємодії цих підрозділів з органами державної влади в різних країнах, що відображає різноманітність підходів до організації місцевої безпеки в регіоні [5].

Міністерства внутрішніх справ та поліція Литви й Естонії не мають жодних контрольних або дозвільних функцій щодо діяльності місцевих формувань, які займаються питаннями правопорядку. Це пов'язано з тим, що в цих країнах немає місцевої поліції, а місцеві організації з підтримання правопорядку є підрозділами органів місцевого самоврядування. У Польщі, Чехії, Латвії та Словаччині, навпаки, взаємодія між місцевою поліцією і державними органами влади суттєво відрізняється. Міністерства внутрішніх справ цих країн мають значний вплив на діяльність місцевих структур з підтримання правопорядку, що проявляється в можливості прийняття нормативних актів для регулювання їхньої діяльності, а також у впливі на кадрові питання, наприклад, затвердження кандидатур при призначеннях або оцінка професійної кваліфікації працівників. Цікавим прикладом є Польща, де хоча місцева поліція і не була створена, держава зберігає значний контроль над процесом створення та функціонування громадських варт, які не мають офіційного поліцейського статусу [6, с. 6-7].

Скандинавська модель забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів передбачає відхід від традиційної реактивної поведінки правоохоронців до проактивної моделі. Ключовими принципами є постійне спілкування та взаємодія правоохоронців з учасниками, ефективне управління ризиками на основі актуальної інформації, диференційований підхід до мирних учасників та агресивно налаштованих осіб, а також сприяння реалізації конституційних прав на мирні зібрання. Впровадження такої моделі дозволяє досягти деескалації конфліктів та забезпечити публічну безпеку і порядок під час масових заходів [7].

Скандинавська модель забезпечення публічної безпеки також передбачає застосування диференційованого підходу до розміщення правоохоронців під час масових заходів. Кількість задіяних співробітників поліції варіюється залежно від поточної ситуації та рівня ризиків. Така гнучкість дозволяє підвищити ефективність роботи правоохоронців та оптимально розподілити ресурси відповідно до реальних потреб. Диференційований підхід до забезпечення правопорядку є важли-

вою складовою скандинавської моделі, що доповнює інші принципи, такі як постійна комунікація з учасниками та управління ризиками [8; 9; с. 140]. Наукові дослідники А. Аносенков та Р. Мукоїда підкреслюють, що для повноцінного впровадження скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки під час масових заходів, необхідно чітко врегулювати статус «поліції діалогу». Така законодавча регламентація сприятиме підвищенню прозорості у взаємодії правоохоронців з організаторами та учасниками масових заходів. Це, в свою чергу, дозволить підвищити ефективність забезпечення публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів відповідно до принципів скандинавської моделі [10, с. 142].

Дослідники також приділяють значну увагу питанню кадрового добору для органів поліції при впровадженні скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки. Науковець Ю. Хатнюк наголошує, що реформування системи МВС України та виконання покладених на поліцію завдань вимагають підвищення вимог до особистих і професійних якостей керівного складу Національної поліції. Зокрема, необхідно підвищити вагомість особистісних характеристик керівників у системі управління, а також їхньої управлінської компетентності. Це зумовлює необхідність забезпечення державою якісного та прозорого відбору кандидатів до резерву керівних кадрів Національної поліції. Таким чином, питання кадрового забезпечення є важливим аспектом повноцінного впровадження скандинавської моделі [11, с. 151].

О. Камишанський слушно зазначає, що вдосконалення інституту служби в поліції нині є надскладною проблемою. Це проявляється у відсутності чіткого концептуального бачення реальних кроків для підвищення ефективності роботи Національної поліції як цілісної системи. Натомість пріоритет надається локальним змінам та трансформаціям, які видаються за успішні реформи, тоді як загальна модель поліцейської діяльності залишається недосконалою. Для виправлення цієї ситуації науковець наголошує на необхідності комплексного підходу до розробки, нормативного закріплення та досягнення конкретних показників за окремими напрямками вдосконалення служби в поліції. Зокрема, він пропонує такі основні напрями:

1. Чітке визначення критеріїв ефективності діяльності поліції та моніторинг їх досягнення.
2. Перегляд підходів до розстановки кадрів, вдосконалення процесів добору, підготовки та підвищення кваліфікації поліцейських.
3. Підвищення матеріального та соціального забезпечення працівників поліції.
4. Вдосконалення системи управління та внутрішньоорганізаційної взаємодії в органах Національної поліції.
5. Посилення зв'язків поліції з населенням та врахування громадської думки при прийнятті управлінських рішень.

Такий комплексний підхід до реформування інституту служби в поліції, на думку автора, дозволить досягти відчутних результатів у підвищенні ефективності роботи Національної поліції України [12].

На основі вищенаведеного можна зробити такі основні **висновки**:

1. Скандинавська модель забезпечення публічної безпеки та порядку під час масових заходів являє собою ефективний інструмент впровадження демократичних принципів у діяльність Національної поліції України. Ключові аспекти цієї моделі - пріоритет превентивних дій, постійна комунікація з учасниками заходів, ефективне управління ризиками та диференційований підхід до учасників.

2. Впровадження скандинавської моделі в Україні є складним процесом, який потребує комплексного підходу. Це включає чітке законодавче врегулювання статусу «поліції діалогу», підвищення вимог до особистих та професійних якостей керівного складу поліції, вдосконалення системи кадрового забезпечення.

3. Питання реформування інституту служби в поліції є надскладною проблемою, яка проявляється у відсутності чіткого концептуального бачення та перевазі локальних змін над системними підходами. Для вирішення цієї проблеми необхідний комплексний підхід, що включає визначення критеріїв ефективності, перегляд кадрової політики, покращення матеріально-соціального забезпечення, вдосконалення управління та налагодження зв'язків поліції з громадськістю.

4. Розвиток місцевої моделі забезпечення правопорядку на основі досвіду країн Східної Європи є перспективним напрямком для України. Це дозволяє збалансувати місцеву автономію у питаннях безпеки та інтеграцію в загальнодержавну систему. Водночас існують суттєві відмінності у взаємодії місцевих правоохоронних формувань з органами державної влади в різних країнах.

В цілому, можемо підкреслити необхідність комплексного підходу до реформування системи поліції в Україні з урахуванням передового європейського досвіду, зокрема скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки. Ключовим є поєднання централізованих та децентралізованих підходів, удосконалення кадрової політики та налагодження тісної взаємодії поліції з громадськістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наказ МВС України від 23.08.2018 № 706 «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS873.html.
2. Власенко І. В. Основні особливості «скандинавської моделі» забезпечення публічної безпеки. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2019. С. 33-34 https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/06_12_2019/pdf/6.pdf.
3. Аносенков А.А., Мукоїд Р.В. Скандинавська моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів як ефективний засіб втілення демократичних принципів у діяльності Національної поліції України *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали XVI міжнар. наук.-практ. інтернетконф., м. Одеса, 29 березня 2024 р. Одеса: ОДУВС, 2024. 538 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/26cbbe26-a71c-4b8d-9d39-27779a3802de/content>
4. Попова Л.М. Діяльність поліції зарубіжних країн і можливість використання їх досвіду в Україні. Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України. Харків. 2019. С. 200–202. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/102.pdf.
5. Банчук О.А. Децентралізація повноважень органів публічної адміністрації у сфері забезпечення правопорядку: досвід країн Східної Європи. *Правова держава*. Випуск 29. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2018. С. 236–243.
6. Банчук О., Колохіна А., Крапивін Є., Крупник А., Малишев Б., Рогальська В., Сердюк О., Тибінка Х. Участь громад у забезпеченні правопорядку в Україні: звіт за результатами дослідження. Київ: ФОП Москаленко, 2019. 124 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/98c21a90-52ca-47de-8869-8519e02eb7b2/content>.
7. Українські правоохоронці вивчають скандинавську модель забезпечення публічної безпеки. Єдиний портал органів системи МВС України. Департамент комунікації МВС України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/10826_Ukrainski_pравоохоронци_vivchayut_skandinavsku_model_zabezpechennya_publichnoi_bezpeki_FOTO.htm/.
8. Про скандинавський підхід до охорони громадського порядку і налагодження діалогу працівниками поліції, про «Євробачення» та інше – інтерв'ю з Патріком Йохансеном, провідним радником КМЕС з питань охорони громадського порядку. URL: <https://www.euamukraine.eu/ua/news/opinion/the-scandinavianapproach-to-public-order-policing-dialogueeurovisionand-more-interview-with-patrik-johansen-euam-leadadviser-in-public-order/>.
9. Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23 серпня 2018 року № 706. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MVS873>.
10. Аносенков А.А., Мукоїда Р.В. Впровадження скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів в аспекті вдосконалення національного законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. Вип. 3. 2023. С. 138–143. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/3/23.pdf>.
11. Хатнюк Ю.А. Шляхи вдосконалення управлінської діяльності керівників органів і підрозділів національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* № 2. 2019. С. 149–152. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2019/36.pdf.
12. Камишанський О.Ю. Характеристика пріоритетних напрямів удосконалення інституту служби в Національній поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 5. 2023. С. 78–83. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2023/15.pdf.

13. Белов Д.М., Швед І.І., Белова М.В. Правоохоронна функція держави: роль та місце органів прокуратури. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 76(2). Ч. 2. 2023. С. 13–20.
14. Лазур Я.В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 392–398.
15. Лазур Я.В. Забезпечення прав і свобод громадян України у сфері публічного управління: адміністративно-правовий механізм: *монографія*. К.: Четверта хвиля. 2010. 240 с.
16. Белов Д., Громовчук М., Правовий простір держави: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 66. С. 46–50.